

ارزیابی تعدیل تنش شوری با استفاده از اسید هیومیک و اسید آسکوربیک در گیاه دارویی بادرشی (*Dracocephalum moldavica* L.)

رسول نریمانی^۱، محمد مقدم^{۱*}، سید حسین نعمتی^۱ و عبدالله قاسمی پیربلوطی^۲

^۱ ایران، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، گروه علوم باغبانی

^۲ ایران، شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، گروه کشاورزی

تاریخ پذیرش: ۹۶/۲/۲۷

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۰/۱۲

چکیده

تنش شوری یکی از مهم‌ترین فاکتورهای کاهش عملکرد و تولید در گیاهان زراعی، باغی و دارویی در جهان می‌باشد. اسید هیومیک به عنوان یک اسید آلی و آسکوربات به عنوان یک آنتی‌اکسیدان قوی می‌تواند در جهت بهبود عملکرد گیاهان در شرایط تنش شوری موثر واقع شوند. به منظور ارزیابی تعدیل تنش شوری با استفاده از اسید هیومیک و اسید آسکوربیک در گیاه دارویی بادرشی (*Dracocephalum moldavica* L.)، آزمایشی به صورت فاکتوریل در قالب طرح کامل تصادفی در سه تکرار اجرا شد. تیمارهای آزمایش شامل شوری در چهار سطح (۰، ۵۰، ۱۰۰ و ۱۵۰ میلی‌مولار)، اسید هیومیک و اسید آسکوربیک در سه سطح (۰، ۱۰۰ و ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر) بود. صفات رویشی گیاه از قبیل طول شاخه فرعی، طول سنبله و صفات مربوط به ریشه با افزایش میزان تنش شوری کاهش معنی‌داری نسبت به شاهد نشان دادند و کاربرد اسید هیومیک در هر دو سطح و اسید آسکوربیک (عمدتاً سطح ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر) سبب بهبود این صفات نسبت به گیاهان شاهد گردید. محتوای نسبی آب برگ نیز تحت تاثیر تنش شوری به شدت کاهش یافت و کاربرد ۱۰۰ و ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک و اسید آسکوربیک (تاحدودی) توانست سبب جبران این خسارت شود. همچنین نشت الکترولیت به شدت تحت تنش شوری افزایش یافت و کاربرد اسید هیومیک سبب بهبود این صفت گردید. فعالیت آنتی‌اکسیدانی و فنل کل نیز در تنش ۵۰ میلی‌مولار کاهش یافتند و با افزایش سطح شوری به ۱۰۰ و ۱۵۰ میلی‌مولار میزان آنها افزایش یافتند. مقدار پرولین در سطوح مختلف تنش (۵۰، ۱۰۰ و ۱۵۰ میلی‌مولار) بیشتر از شاهد (عدم شوری) بود و کاربرد اسید هیومیک و اسید آسکوربیک در سطوح بالا (۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر) موجب کاهش پرولین گردید. این نتایج می‌تواند گویای اثر تعدیل‌کننده تخفیف‌دهنده‌ها به‌ویژه کاربرد سطوح بالای آنها (۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر) بر فرآیندهای فیزیولوژیک و صفات رویشی گیاه بادرشی تحت تنش شوری باشد.

واژه‌های کلیدی: تنش شوری، اسید هیومیک، اسید آسکوربیک، فعالیت آنتی‌اکسیدانی، بادرشی

* نویسنده مسئول، تلفن: ۰۹۱۵۵۵۹۴۱۲۸، پست الکترونیکی: m.moghadam@um.ac.ir

مقدمه

درجات مختلف مبتلا به شوری هستند (۱۴). شوری و سدیمی بودن خاک یکی از مشکلات مهم خاک‌های مناطق خشک و نیمه خشک است. در این مناطق به دلیل کمبود بارندگی و اقلیم خشک، املاح در خاک تجمع پیدا می‌کنند و در نتیجه خاک‌های شور حاصل می‌شود. این خاک محیط

سرزمین پهناور ایران، منابع آبی و خاکی فراوانی را در خود جای داده که بخشی از آن برای کشاورزی چندان مناسب نبوده و هر نوع عملیات کشت و کار در آن نیازمند مدیریت تخصصی و آگاهانه است. بخش بزرگی از خاک‌ها و حجم چشم‌گیری از کل منابع آبی موجود کشور به

ترکیبات نقش مهمی در بهبود تنظیم اسمزی در گیاهان تحت تنش دارند (۲۳).

گیاه بادرشبی (*Dracocephalum moldavica*) اولین بار در قرن شانزدهم در اروپا توسط مولداویا معرفی گردید (۲۶). منشاء این گیاه، جنوب سیبری و سرانجام‌های هیمالیا گزارش شده است. این گیاه به طور خودرو در قزاقستان، مغولستان، چین و روسیه می‌روید (۱). اسانس گیاه بادرشبی از نظر ترکیبات تشکیل دهنده آن بسیار شبیه بادرنجبویه که بومی مناطق مدیترانه‌ای است، می‌باشد. ترکیبات اصلی اسانس آن شامل ژرانیل (*Geranial*)، نرال (*Neral*)، ژرانیل استات (*Geranyl acetate*) و ژرانیول (*Geraniol*) است که از مونوترپن‌های حلقوی اکسیژن‌دار هستند و ۹۰ درصد اسانس را تشکیل می‌دهند (۲۷). اسانس بادرشبی در صنایع داروسازی، آرایشی و بهداشتی، غذایی، عطر سازی، کاربردهای فراوانی دارد و ترکیبات اسانس آن برای خوش طعم کردن انواع نوشابه‌ها، به‌عنوان چاشنی نه‌تنها برای طعم آن‌ها بلکه به منظور اثرات محرک روی اشتها و هضم استفاده می‌گردد (۳۷). عرق بادرشبی به‌عنوان نیرودهنده و ضد تشنج، مقوی معده، تسهیل‌کننده عمل هضم ضد دل‌پیچه، ضد سردردهای یک طرفه، برطرف‌کننده طپش قلب مصرف سنتی داشته و دارد (۲).

استفاده از انواع کودهای طبیعی بدون اثرات مخرب زیست‌محیطی می‌تواند در جهت بالا بردن عملکرد گیاه بخصوص در شرایط متغیر محیطی مثرثمر واقع شود، اسید هیومیک از منابع مختلف نظیر خاک، هوموس، پیت، لیگنیت اکسید شده و زغال سنگ استخراج می‌شود که در اندازه مولکولی و ساختار شیمیایی متفاوت‌اند (۵۲). یکی از خصوصیات اسید هیومیک ظرفیت بالای تبادل کاتیونی است که برای گیاه بسیار مهم است، مشخص شده که اسید هیومیک رشد گیاهان را از راه انتقال یون‌ها به منطقه ریشه و نیز افزایش جذب عناصر غذایی کم مصرف به وسیله ممانعت از آبتشویی تقویت می‌کند. اسید هیومیک نفوذپذیری غشای

نامناسبی برای رشد و تولید بوده که هم‌کمیت محصول را پائین می‌آورد و هم کیفیت محصول را کاهش می‌دهد. کلرور سدیم و سولفات سدیم، نمک‌های غالبی هستند که در مناطق شور یافت می‌شوند. همچنین آبیاری با آب شور، سبب تجمع نمک در خاک می‌گردد. یون کلر، عمده‌ترین آنیون محدودکننده رشد گیاهان در مناطق شور است (۱۳). شوری عمدتاً در مناطق خشک و نیمه‌خشک رخ می‌دهد. در این مناطق به‌دلیل عدم بارندگی کافی شستشوی نمک‌ها و املاح اضافی از منطقه ریشه وجود ندارد، علاوه براین تبخیر شدید در این مناطق باعث افزایش نمک در سطح خاک می‌گردد (۴). شوری و مبارزه با آن یکی از مسائلی است که بشر از هزاران سال تاکنون با آن دست به‌گریبان بوده است. اهمیت این مسئله بخصوص در اواخر نیمه اول قرن بیستم به‌طور جدی آشکار شد، یعنی درست مصادف با زمانی که بشر به زمین‌های زراعی برای تامین غذا نیاز مبرم پیدا کرد. رشد گیاهان در شرایط تنش شوری ممکن است از طریق تغییرات پتانسیل اسمزی بر اثر پایین رفتن پتانسیل آب در محیط ریشه، یا بر اثر تاثیرات ویژه یون‌ها در فرایندهای متابولیکی کاهش یابد (۲۴). گیاهان در مقابله با شوری تغییرات مورفولوژیکی، فیزیولوژیکی و بیوشیمیایی بسیاری از خود نشان می‌دهند (۱۲). گیاهان از لحاظ تحمل نسبت به املاح تجمع یافته در محیط شور ریشه تا حد زیادی با هم متفاوت هستند و این تحمل به عواملی همچون میزان تجمع یون‌ها در بافت، ممانعت از ورود برخی یون‌ها به درون گیاه و قابلیت تولید ترکیبات سازگارکننده (تنظیم‌کننده‌های اسمزی) بستگی دارد. مطالعات بیوشیمیایی نشان داده که در گیاهان تحت تنش شوری تعدادی از ترکیبات آلی (محلول‌های سازگارکننده) تجمع می‌یابند. این ترکیبات تداخلی در فرایندهای شیمیایی گیاه وارد نمی‌کنند. از این ترکیبات می‌توان کربوهیدرات‌های محلول (مانیتول، ساکارز، رافینوز و الیگوساکاریدها) و ترکیبات نیتروژنه (اسیدهای آمینه، پرولین و گلیسین، بتائین) اشاره کرد. این

برای چرخه ویولاگزان‌تین می‌باشد که این چرخه گیاهان را در برابر آسیب‌های فتواکسیداتیو حفاظت می‌کند (۱۶). به علاوه مشخص شده است که اسید آسکوربیک مجموعه‌ای از نقش‌ها را در رشد گیاهان مانند تقسیم و بزرگ شدن سلول، توسعه دیواره سلولی و دیگر فرآیندهای نموی بازی می‌کند (۴۴).

به هر حال با توجه به این که کنترل شوری یکی از کلیدهای مدیریت منابع طبیعی است که پایداری و ثبات تولید و استفاده بهینه از زمین را تضمین می‌نماید و در اثر شوری، محصول تولیدی تغییر می‌کند و هزینه تولید افزایش می‌یابد، لذا تحقیقات پیرامون افزایش مقاومت گیاهان در برابر شوری از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. بنابراین هدف از این تحقیق بررسی اثر متقابل شوری با آسکوربات و اسید هیومیک بر خصوصیات رویشی و خصوصیات فیزیولوژیکی گیاه بادرشی به منظور تخفیف اثر تنش شوری می‌باشد.

مواد و روشها

این تحقیق به منظور بررسی تاثیر اسید آسکوربیک و اسید هیومیک بر گیاه بادرشی (*Dracocephalum moldavica* L.) تحت تنش شوری در طی بهار و تابستان ۱۳۹۴ در گلخانه تحقیقاتی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد واقع در عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۱۸ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۹ درجه و ۳۱ دقیقه شرقی و ارتفاع ۹۸۵ متری از سطح دریا اجرا گردید. آزمایش به صورت فاکتوریل بر پایه طرح کامل تصادفی انجام شد. تنش شوری با سه تکرار و هر تکرار شامل دو گلدان در چهار غلظت (۰، ۵۰، ۱۰۰، ۱۵۰ میلی‌مولار) (۸) و اسید آسکوربیک در سه غلظت به صورت محلول‌پاشی (۰، ۱۰۰، ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر) (۸) و اسید هیومیک نیز در سه غلظت (۰، ۱۰۰، ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر) (۵) همراه با آب آبیاری اعمال شد. ابتدا بذور سالم در گلدان‌هایی از جنس پلاستیک، قطر دهانه ۳۰ سانتی‌متر و دارای زهکشی مناسب

سلولی را افزایش داده و به این ترتیب سرعت حرکت مواد معدنی به سلول‌های ریشه و به تبع آن جذب عناصر غذایی افزایش می‌یابد. اساس فیزیولوژیکی کارکرد اسیدهای هیومیکی احتمالاً این است که این ماده مشکل کمبود اکسیژن را در گیاه مرتفع نموده و در نتیجه جذب در گیاه بهتر صورت می‌گیرد و این امر در نهایت باعث افزایش رشد گیاه از جمله ساقه و ریشه می‌شود (۵۵). مواد هیومیکی ممکن است اثرات ضد تنشی تحت شرایط تنش غیر زنده نشان دهند (۳۱). این مواد ممکن است موجب افزایش جذب عناصر غذایی و کاهش سمیت برخی عناصر جذب شده شوند. بنابراین می‌توان گفت که کاربرد مواد هیومیکی می‌تواند موجب بهبود رشد گیاه تحت شرایط شوری شود (۳۴).

اسید آسکوربیک یک مولکول کوچک قابل حل در آب است که دارای خاصیت آنتی‌اکسیدانی بالایی بوده و به عنوان سوسترای اولیه در مسیرهای چرخه‌ای، برای سمیت‌زدایی و خنثی کردن رادیکال‌های سوپراکسید و اکسیژن منفرد نقش دارد. همچنین به عنوان یک آنتی-اکسیدان ثانویه در باز چرخ آلفا توکوفرول و دیگر آنتی-اکسیدان‌های چربی‌دوست نقش ایفا می‌کند (۴۱). این مولکول آنتی‌اکسیدان همراه دیگر ترکیبات سیستم آنتی-اکسیدانی، سلول‌های گیاهی را در برابر آسیب‌های اکسیداتیو ناشی از متابولیسم‌های هوازی فتوسنتز، تنفس و حتی آلودگی‌ها حفظ می‌نماید. اسید آسکوربیک دارای یک نقش محوری در فتوسنتز بوده و در غلظتهای بالا در کلروپلاست یافت می‌شود. اسید آسکوربیک به سه طریق در واکنش‌های بیوشیمیایی در گیاهان نقش ایفا می‌کند. اول اینکه به عنوان یک آنتی‌اکسیدان به طور مستقیم در از بین بردن پراکسید هیدروژن تولید شده به وسیلهٔ احیای نوری اکسیژن در فتوسیستم یک عمل می‌کند (۴۱). دوم، مونو‌هیدروآسکوربات تولید شده به وسیله آسکوربات پراکسیداز به طور مستقیم پذیرنده الکترون در فتوسیستم یک است (۲۱). سوم اینکه اسید آسکوربیک کوفاکتوری

گلدان به حد ظرفیت زراعی برسد و آبشویی گلدان به منظور جلوگیری از تجمع نمک هر دو هفته یکبار انجام گرفت. تیمار با اسید آسکوربیک و اسید هیومیک یک هفته قبل از اعمال تنش آغاز و با فاصله زمانی هر هفت روز یکبار تا پایان دوره آزمایش حدوداً ۶ بار تکرار شد بطوری که دو هفته قبل از اتمام آزمایش کاربرد تخفیف دهنده‌ها متوقف گردید و هنگامی که گیاه به ۸۰ درصد گلدهی رسید؛ صفات مورد نظر اندازه‌گیری شدند.

جدول ۱- خصوصیات فیزیکوشیمیایی خاک مورد استفاده

هدایت الکتریکی EC (dS/m)	اسیدیته کل اشباع (pH)	شن (%)	لای (%)	رس (%)	بافت خاک
۱/۲	۷/۹	۲۹	۳۰	۴۱	لومی رسی

توسط اسپکتروفتومتر قرائت شد. درصد بازداری از DPPH با مقایسه نمونه‌های عصاره و نمونه شاهد و استفاده از رابطه زیر به دست آمد.

$$\%AA: 1 - A517 (\text{sample})/A517 (\text{control}) \times 100$$

فنل کل: فنل کل در عصاره برگ با معرف فولین سیکالتو اندازه‌گیری شد (۵۳). مقدار جذب محلول با استفاده اسپکتروفتومتر در طول موج ۷۶۵ نانومتر خوانده شد. از اسید گالیک به‌عنوان استاندارد استفاده شد و مقدار ترکیبات فنلی کل بر اساس معادل میلی‌گرم اسیدگالیک در ۱۰۰ گرم وزن خشک بیان شد.

قند کل: برای اندازه‌گیری قند کل ۰/۲ میلی‌لیتر از عصاره تغلیظ شده با ۳ میلی‌لیتر معرف آنترون مخلوط و به مدت ۲۰ دقیقه در حمام آب گرم با دمای ۱۰۰ درجه سانتی‌گراد قرار گرفت. میزان جذب نور هر یک از نمونه‌ها پس از سرد شدن در طول موج ۶۲۰ نانومتر به‌وسیله اسپکتروفتومتر (مدل یونیکو UNICO آمریکا) اندازه‌گیری شد (۴۷).

محتوای پرولین: به‌منظور اندازه‌گیری محتوای پرولین برگ ابتدا ۵۰۰ میلی‌گرم بافت زنده گیاهی در ۱۰ میلی‌لیتر محلول ۳ درصد اسید سولفوسالیسیلیک در هاون ساییده، سپس مخلوط را با کاغذ صافی تصفیه و ۲ میلی‌لیتر از

به صورت کپه‌ای و در چهار نقطه گلدان در اواسط فروردین ماه کاشته شد. پس از سبز شدن بذرها و در مرحله دو برگی تنک کردن صورت گرفت بطوری که در هر نقطه یک گیاهچه سالم (چهار بوته در هر گلدان) از بین آنها انتخاب شد. خاک گلدان‌ها از ترکیب یکسان خاک زراعی، ماسه و خاک برگ تشکیل شده بود (جدول ۱). با استقرار کامل گیاه در مرحله شش برگی آبیاری با آب شور هر دو روز یکبار به گونه‌ای انجام گرفت که محتوای آب

ارزیابی صفات رویشی: جهت تعیین طول دم‌برگ، طول و عرض برگ، قطر ساقه، طول شاخه جانبی، تعداد شاخه جانبی، طول سنبله، قطر ریشه، حجم ریشه، وزن تر و خشک ریشه و طول ریشه، ۴ بوته از هر تکرار انتخاب و صفات مورد نظر اندازه‌گیری شدند و میانگین ۴ بوته برای هر تکرار ثبت شد. برای تعیین طول و عرض برگ با انتخاب تصادفی ۴ برگ میانی از بوته‌های هر گلدان این صفات توسط کولیس (مارک wero ساخت کشور آلمان) اندازه‌گیری شد و میانگین آن‌ها به‌عنوان طول و عرض تیمار مربوطه یادداشت گردید. جهت تعیین وزن خشک ریشه، اندام‌ها به‌طور جداگانه در داخل آون به مدت ۴۸ ساعت در دمای ۷۲ درجه سانتی‌گراد قرار داده شد.

ارزیابی صفات فیزیولوژیکی

فعالیت آنتی‌اکسیدانی: برای اندازه‌گیری فعالیت آنتی‌اکسیدانی عصاره برگ (Antioxidant activity) ابتدا عصاره‌های متانولی با استفاده از متانول خالص در دمای اتاق تهیه شد و فعالیت آنتی‌اکسیدانی با ایجاد کمی تغییرات از طریق غیرفعال کردن رادیکال‌های آزاد شده توسط ماده DPPH (2,2-Diphenyl-1-picryl-hydrazul) صورت پذیرفت (۳۶). جذب محلول‌های حاصل و شاهد (حاوی کلیه مواد غیر از نمونه) در طول موج ۵۱۷ نانومتر

وزن آماس (TW) نمونه‌ها، که به مدت ۲۴ ساعت در دمای اتاق در آب مقطر غوطه‌ور شدند؛ محاسبه گردید. در نهایت نمونه‌ها به مدت ۴۸ ساعت در دمای ۷۵ درجه سانتی‌گراد در آون قرار داده شدند و وزن خشک (DW) آن‌ها گرفته شد (۵۱). برای تعیین میزان محتوای آب نسبی برگ از فرمول زیر استفاده شد:

$$RWC\% = [(FW-DW)/(TW-DW)] \times 100$$

نشت الکترولیت: جهت تعیین پایداری غشاء سلول‌های برگ از شاخص نشت الکترولیت (Electrolyte Leakage) استفاده گردید. برای این آزمایش از روش Lutts و همکاران (۳۳) استفاده شد. در این روش ابتدا قطعات برگ با اندازه ۲ سانتی‌متر تهیه شد. این قطعات پس از شستشو، همراه با ۱۰ میلی‌لیتر آب مقطر، در داخل شیشه‌های ۵۰ میلی‌لیتری، به مدت ۲۴ ساعت در تاریکی قرار گرفتند. در این مرحله میزان نشت اولیه (EC1) به‌وسیله دستگاه هدایت سنح (EC متر) اندازه‌گیری شد. سپس شیشه‌ها جهت کشته شدن سلول‌های برگ به اتوکلاو با دمای ۱۲۰ درجه به مدت ۲۰ دقیقه منتقل شدند. پس از سرد شدن محتویات داخل بطری‌ها، میزان نشت ثانویه (EC2) اندازه‌گیری شد. در نهایت نشت الکترولیت از طریق رابطه زیر محاسبه گردید.

$$EL = (EC1/EC2) \times 100$$

هدایت روزنه‌ای: هدایت روزنه‌ای با استفاده از دستگاه Prometr تعیین گردید. به‌منظور ارزیابی این شاخص، اندازه‌گیری از وسط برگ ساعت ۹-۱۱ صبح انجام گرفت. **پردازش آماری:** آزمایش به‌صورت فاکتوریل و بر پایه طرح کاملاً تصادفی با ۳ تکرار (هر تکرار شامل دو گلدان) انجام شد. داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از نرم‌افزار JMP8 مورد تجزیه آماری قرار گرفتند. مقایسه میانگین‌ها نیز بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵ درصد انجام شد.

نتایج

عصاره حاصله را در لوله آزمایش ریخته و ۲ میلی‌لیتر معرف اسید نین‌هیدرین (حاصل از افزودن ۱/۲۵ گرم نین‌هیدرین به ۳۰ میلی‌لیتر اسید استیک گلاسیال) و ۲ میلی‌لیتر اسیداستیک گلاسیال به آن اضافه گردید. در مرحله بعد لوله‌ها به مدت یک ساعت در بن‌ماری و در دمای ۱۰۰ درجه سانتی‌گراد قرار گرفتند، پس از خروج، نمونه‌ها در حمام یخ به مدت ۳۰ دقیقه نگهداری شدند. سپس ۴ میلی‌لیتر تولوئن به محتوای هر لوله اضافه و به مدت ۳۰ ثانیه به‌وسیله ورتکس مخلوط شد. لوله‌ها مدتی در دمای اتاق ثابت قرار گرفتند. در این مرحله دو لایه مجزا ایجاد و سرانجام جذب نوری لایه رنگی فوقانی در طول موج ۵۲۰ نانومتر با استفاده از تولوئن به‌عنوان تیمار شاهد به‌وسیله دستگاه اسپکتروفوتومتر قرائت و مقدار پرولین با استفاده از منحنی استاندارد تعیین گردید (۱۷).

فلاونوئید: از روش رنگ سنجی کلرید آلومینیوم برای تعیین مقدار فلاونوئیدها استفاده شد (۱۹). هر کدام از عصاره‌های متانولی گیاهی به‌صورت جداگانه با ۱/۵ میلی‌لیتر متانول، ۰/۱ میلی‌لیتر کلرید آلومینیوم (۱۰٪ متانولی)، ۰/۱ میلی‌لیتر استات پتاسیم (۱ مولار) و ۲/۸ میلی‌لیتر آب مقطر ترکیب شدند. سپس محلول‌ها در دمای اتاق به مدت ۳۰ دقیقه قرار داده شدند. جذب هر ترکیب واکنشی در ۴۱۵ نانومتر با دستگاه اسپکتروفوتومتر اندازه‌گیری شد. منحنی استاندارد با محلول‌های کوئرستین (Quercetin, Sigma Chemical Co.) متانولی در غلظت‌های $\mu\text{g. ml}^{-1}$ 1000-250 تهیه شد و منحنی با نرم‌افزار Excel رسم گردید، سپس معادله خط $y=bx+a$ بدست آمد. جذب‌های خوانده شده از نمونه‌ها به جای y قرار داده شد و x یا همان غلظت بدست آمد.

محتوای نسبی آب برگ: جهت بررسی وضعیت آب گیاه و برای اندازه‌گیری میزان محتوای نسبی آب برگ (Relative Water Content) پس از تهیه نمونه‌های برگ از گیاه، ابتدا وزن تر آن‌ها (FW) اندازه‌گیری شد. سپس،

ریشه، قطر ریشه، طول دمبرگ و میزان قند محلول معنی‌دار نشد. همچنین اثر ساده تنش شوری بر همه صفات بجزه وزن خشک ریشه و قند محلول در سطح ۱٪ و اثر ساده تخفیف‌دهنده به غیر از قطر ساقه، وزن خشک ریشه، قطر ریشه و طول ریشه، برای طول برگ و دمبرگ در سطح ۵٪ و برای بقیه صفات در سطح ۱٪ معنی‌دار شد (جدول ۲).

طبق جدول تجزیه واریانس اثر متقابل تنش شوری و کاربرد تخفیف‌دهنده بر طول سنبله، طول برگ، طول شاخه‌جانبی، وزن تر ریشه، حجم ریشه، فنل، فعالیت آنتی-اکسیدانی، فلاونوئید، پرولین، RWC (محتوای نسبی آب برگ) و نشت الکترولیت در سطح ۱٪ و برای تعداد شاخه جانبی، طول ریشه و هدایت روزنه‌ای در سطح ۵٪ معنی‌دار شد؛ ولی برای صفات قطر ساقه، عرض برگ، وزن خشک

جدول ۲- تجزیه واریانس صفات مورد بررسی در گیاه بادرنشبی تحت شرایط تنش شوری و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها

میانگین مربعات						درجه آزادی	منابع تغییرات
طول شاخه‌جانبی	تعدادشاخه جانبی	طول برگ	عرض برگ	قطر ساقه	طول سنبله		
۵۷۸/۶۴۵۸*	۳/۴۴۱۶۶**	۰/۳۵۲۸۵*	۰/۶۷۸۶۷**	۰/۰۰۱۵۵ ^{NS}	۱۸۷/۱۳۶۵**	۴	تخفیف‌دهنده
۷۱۷/۷۵۳۴**	۳/۱۳۳۳۳**	۰/۸۷۴۷۸**	۰/۲۶۰۱۱**	۰/۰۲۰۳۹**	۸۶/۰۶۸۴**	۳	تنش
۴۴/۰۳۱۷**	۱/۵۰۸۳۳*	۰/۳۱۶۴۶**	۰/۰۵۱۷۵ ^{NS}	۰/۰۰۲۲۳ ^{NS}	۲۲/۰۵۵۸**	۱۲	تیمار*تنش
۶/۰۷۹	۰/۶۶۶۶۷	۰/۱۱۰۶۸	۰/۰۵۹۳۵	۰/۰۰۱۳۶	۳/۲۹۴۲	۴۰	خطا
۲۲/۲۷	۱۴/۰۵	۹/۱۸	۱۱/۷۶	۹/۱۵	۲۵/۴۳		CV%

NS، * و ** بترتیب غیر معنی‌دار و معنی‌دار در سطح ۱ و ۵ درصد

ادامه جدول ۲- تجزیه واریانس صفات مورد بررسی در گیاه بادرنشبی تحت شرایط تنش شوری و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها

میانگین مربعات						درجه آزادی	منابع تغییرات
طول دمبرگ	طول ریشه	قطر ریشه	حجم ریشه	وزن خشک ریشه	وزن تر ریشه		
۰/۱۲۴۵۳*	۱۰/۹۴۱۸ ^{NS}	۰/۰۰۵۶۱ ^{NS}	۱/۰۶۶۵۵**	۴۲/۴۳۹۲۱ ^{NS}	۱/۱۵۱۳۵**	۴	تخفیف‌دهنده
۰/۲۹۲۲۲**	۱۶۷/۷۹۶۶**	۰/۰۴۳۲۷**	۹/۲۹۵۰۱**	۳۸/۶۰۴۸۰ ^{NS}	۷/۱۹۶۲۰**	۳	تنش
۰/۰۵۷۹۴ ^{NS}	۱۲/۴۲۸۴*	۰/۰۰۲۸۷ ^{NS}	۱/۷۹۹۷۱**	۴۱/۵۶۹۶۵ ^{NS}	۱/۲۲۸۹۳**	۱۲	تیمار*تنش
۰/۰۳۷۱۹	۵/۶۷۲۱	۰/۰۰۳۵۲	۰/۰۹۶۸۹	۴۰/۹۱۵۶	۰/۰۶۴۲۷	۴۰	خطا
۱۲/۲۸	۱۹/۳۶	۱۹/۸۷	۲۰/۷۴	۱۶/۴۳	۱۵/۴۷		CV%

NS، * و ** بترتیب غیر معنی‌دار و معنی‌دار در سطح ۱ و ۵ درصد

ادامه جدول ۲- تجزیه واریانس صفات مورد بررسی در گیاه بادرنشبی تحت شرایط تنش شوری و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها

میانگین مربعات						درجه آزادی	منابع تغییرات	
نشت الکترولیت	هدایت روزنه‌ای	محتوای نسبی آب برگ	پروکلین	فلاونوئید	فعالیت آنتی‌اکسیدانی	فنل کل	قند محلول	
۳۵۸/۵۲۵**	۷۸/۸۱۵**	۰/۰۰۷۷۳**	۰/۰۱۷۹*	۰/۰۰۱۱۴**	۸/۴۳۶۶۲**	۲۱/۶۷۵۶۱**	۰/۰۰۰۰۵**	۴
۳۰۴۵/۱۰۴**	۵۰/۳۶۱**	۰/۰۶۸۱۶**	۰/۰۱۱۴**	۰/۰۰۱۴۰**	۲۴/۰۲۹۵۰**	۱۱/۳۷۶۱۷**	۰/۰۰۰۰۲ ^{NS}	۳
۳۱۲/۶۵۹**	۱۳/۰۲۷*	۰/۰۰۲۹۷**	۰/۰۰۳۶**	۰/۰۰۱۲۵**	۹/۵۶۱۵۳**	۴/۰۸۰۰۱**	۰/۰۰۰۰۱ ^{NS}	۱۲
۲۱/۵۱۱	۴/۹۱۴	۰/۰۰۰۲۷	۰/۰۰۱۱	۰/۰۰۰۲۷	۱/۰۲۳۲	۰/۲۷۸۶۳	۰/۰۰۰۰۱	۴۰
۱۸/۴۵	۲۵/۲۳	۹/۷۵	۲۰/۲۶	۱۶/۹۲	۲/۳۱	۲۷/۹۰	۱/۵۹	CV%

NS، * و ** بترتیب غیر معنی‌دار و معنی‌دار در سطح ۱ و ۵ درصد

آسکوربیک با عدم کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها مشاهده نشد. همچنین طول شاخه جانبی با افزایش تنش شوری کاهش معنی‌داری نشان داد بطوری که کمترین مقدار آن با $27/75$ سانتی‌متر در تنش شوری 150 میلی‌مولار با عدم کاربرد تخفیف‌دهنده حاصل شد و سطوح 100 و 200 میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک در این سطح شوری بترتیب باعث افزایش $37/40$ و $29/13$ درصد طول شاخه جانبی نسبت به شاهد (عدم کاربرد تخفیف‌دهنده) گردید. کاربرد اسید هیومیک در تمامی سطوح تنش شوری باعث بهبود این صفت گردید (جدول ۳).

همانطور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود صفات مربوط به ریشه از قبیل حجم ریشه، وزن تر ریشه و طول ریشه نیز تحت تاثیر تنش شوری کاهش یافتند. بیشترین میزان این صفات بترتیب $4/66$ میلی‌متر مربع، $4/76$ گرم و $28/27$ سانتی‌متر در شرایط عدم استفاده از تخفیف‌دهنده و شوری به‌دست آمدند. اسید هیومیک در دو سطح 100 و 200 میلی‌گرم در لیتر با اسید آسکوربیک 200 میلی‌گرم در لیتر سبب بهبود حجم و وزن تر ریشه و اسید هیومیک در هر دو سطح سبب افزایش مقدار طول ریشه در تنش شوری شدید (150 میلی‌مولار) گردیدند.

هدایت روزنه‌ای در سطوح مختلف تنش شوری در شرایط عدم کاربرد تخفیف‌دهنده اختلاف معنی‌داری را نسبت به هم نشان نداد. در حالی که کاربرد اسید هیومیک و آسکوربیک باعث افزایش معنی‌دار این صفت در تمامی سطوح تنشی نسبت به تیمار شاهد (عدم کاربرد تخفیف‌دهنده) گردید.

نشت یونی با افزایش تنش به‌شدت افزایش یافت و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها حتی در شرایط عدم وجود تنش توانست باعث کاهش میزان این صفت گردد. کاربرد اسید هیومیک به میزان 200 میلی‌گرم در لیتر با $27/05$ و $23/62$ درصد کاهش نشت یونی نسبت به شاهد (عدم کاربرد تخفیف‌دهنده) بترتیب برای سطح تنشی 100 و 150 میلی‌مولار و

طول برگ با افزایش تنش شوری کاهش معنی‌داری نشان داد بطوری که بیشترین میزان این صفت ($5/66$ سانتی‌متر) مربوط به شرایط عدم تنش شوری و کاربرد 200 میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک بود. در سطح 50 و 100 میلی‌مولار شوری بترتیب کاربرد 200 و 100 میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک و اسید آسکوربیک باعث بهبود این صفت گردید. همچنین در تنش شوری شدید (150 میلی‌مولار) کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها تاثیر مثبتی در افزایش میزان این صفت نداشتند (جدول ۳).

با افزایش تنش شوری از 0 به 150 میلی‌مولار طول سنبله به‌شدت کاهش یافت و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها به‌ویژه اسید هیومیک در هر دو سطح (100 و 200 میلی‌گرم در لیتر) سبب بهبود قابل توجه این صفت گردید. بطوری‌که کاربرد اسید هیومیک 200 میلی‌گرم در لیتر در تنش‌های 0 ، 50 ، 100 و 150 میلی‌مولار شوری طول سنبله را نسبت به شاهد (عدم کاربرد تخفیف‌دهنده) به‌ترتیب $39/08$ ، $44/03$ ، $34/53$ و $44/60$ درصد افزایش داد. همانطور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود کمترین مقدار طول سنبله ($12/16$ سانتی‌متر) مربوط به تنش شدید 150 میلی‌مولار و عدم کاربرد تخفیف‌دهنده می‌باشد که نسبت به شاهد (عدم شوری و تخفیف‌دهنده) $22/34$ درصد کاهش یافته است (جدول ۳).

تعداد شاخه‌فرعی با افزایش تنش تا 100 میلی‌مولار سیر کاهشی نشان داد و در تنش 150 میلی‌مولار دوباره افزایش یافت. کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها در تیمار شاهد (عدم تنش شوری) نه‌تنها باعث بهبود این صفت نشد بلکه تعداد شاخه‌فرعی را کاهش داد. در تنش شوری 50 میلی‌مولار بیشترین میزان این صفت مربوط به تیمار عدم کاربرد تخفیف‌دهنده و کاربرد 200 میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک بود که بین این دو تفاوت معنی‌داری وجود نداشت. همچنین در تنش 100 میلی‌مولار تفاوت معنی‌داری بین کاربرد 200 میلی‌گرم در لیتر از اسید هیومیک و اسید

کاهش یافته و به کمترین مقدار خود یعنی ۵۶ درصد در تنش شوری ۱۵۰ میلی‌مولار با عدم کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها می‌رسد که در این سطح تنش کاربرد ۱۰۰ و ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک و ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید آسکوربیک بترتیب با افزایش ۱۲/۵، ۱۲/۵ و ۱۱/۱۱ درصد نسبت به شاهد (عدم کاربرد تخفیف‌دهنده) می‌تواند باعث بهبود این صفت گردد.

همچنین کاربرد ۱۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک با میزان ۳۱/۶۷ درصد کاهش نسبت به شاهد برای تنش شوری ۵۰ میلی‌مولار توانست سبب کاهش اثرات سوء و مخرب شوری بر این صفت گردد (جدول ۳).

طبق جدول ۳ بیشترین میزان رطوبت نسبی برگ (RWC) با مقدار ۸۱ درصد مربوط به کاربرد اسید هیومیک در هر دو سطح و عدم کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها در شرایط بدون تنش می‌باشد. بطوری‌که با افزایش تنش میزان این صفت

جدول ۳- مقایسه میانگین صفات موردبررسی در گیاه بادرنشبی تحت شرایط تنش شوری و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها

RWC (%)	نشست الکترولیت (%)	هدایت روزنه‌ای Mmol/m ² .s	طول سنبله (cm)	طول برگ (cm)	تخفیف دهنده (mg/l)	تنش شوری (mM)
۸۱ ^a	۲۰/۶۸ ^{g-i}	۱۷/۴۳ ^{a-c}	۱۹/۹۱ ^{d-g}	۵/۱۷ ^{a-f}	۱۰۰H	.
۸۱ ^a	۱۷/۶۶ ⁱ	۱۸/۲۰ ^{a-c}	۲۵/۷۱ ^a	۵/۶۶ ^a	۲۰۰H	.
۷۴ ^b	۲۴/۵۷ ^{f-i}	۱۸/۸۱ ^{ab}	۲۱/۳۳ ^{c-f}	۴/۹۶ ^{c-h}	۱۰۰AS	.
۷۰ ^{de}	۲۵/۵۸ ^{f-h}	۱۹/۳۶ ^a	۲۲/۶۶ ^{b-d}	۵/۰۰ ^{b-h}	۲۰۰AS	.
۸۱ ^a	۲۳/۱۳ ^{g-i}	۱۰/۱۵ ^{gh}	۱۵/۶۶ ^{hi}	۵/۵۲ ^{ab}	.	.
۷۹ ^a	۱۸/۹۴ ^{hi}	۱۸/۱۰ ^{a-c}	۲۶/۲۴ ^a	۵/۰۰ ^{b-h}	۱۰۰H	.
۷۳ ^{bc}	۲۷/۶۱ ^{e-g}	۱۴/۶۶ ^{c-f}	۲۴/۴۱ ^{ab}	۵/۱۷ ^{a-f}	۲۰۰H	۵۰
۷۳ ^{bc}	۳۱/۹۱ ^{d-f}	۱۷/۱۵ ^{a-d}	۱۸/۴۱ ^{f-h}	۴/۶۶ ^{f-i}	۱۰۰AS	.
۶۸ ^e	۲۸/۲۹ ^{d-g}	۱۵/۸۸ ^{a-f}	۲۴/۱۶ ^{a-c}	۴/۹۶ ^{c-h}	۲۰۰AS	.
۷۳ ^{bc}	۳۱/۶۷ ^{d-f}	۱۱/۰۰ ^{gh}	۱۳/۶۶ ^{ij}	۵/۲۴ ^{a-e}	.	.
۷۰ ^{de}	۳۱/۰۹ ^{d-f}	۱۶/۶۸ ^{a-e}	۲۳/۵۰ ^{a-c}	۴/۱۵ ⁱ	۱۰۰H	.
۷۱ ^{cd}	۲۲/۵۴ ^{g-i}	۱۳/۴۳ ^{e-g}	۱۹/۰۸ ^{e-g}	۴/۵۸ ^{g-i}	۲۰۰H	.
۶۹ ^{de}	۴۸/۷۱ ^c	۱۶/۸۶ ^{a-e}	۱۷/۴۸ ^{gh}	۵/۲۶ ^{a-d}	۱۰۰AS	۱۰۰
۶۸ ^e	۳۳/۸۷ ^{de}	۱۵/۴۰ ^{b-f}	۱۵/۵۸ ^{hi}	۵/۰۷ ^{b-g}	۲۰۰AS	.
۶۹ ^{de}	۳۰/۹۰ ^{d-f}	۱۰/۱۵ ^{gh}	۱۲/۴۹ ^j	۵/۳۳ ^{a-c}	.	.
۶۴ ^f	۸۲/۱۶ ^a	۸/۴۲ ^h	۲۱/۹۱ ^{b-e}	۴/۴۸ ^{h-i}	۱۰۰H	.
۶۴ ^f	۳۵/۳۷ ^d	۱۳/۶۱ ^{d-g}	۲۲/۵۸ ^{b-d}	۴/۷۲ ^{d-h}	۲۰۰H	.
۶۰ ^g	۵۲/۴۳ ^{bc}	۱۶/۶۵ ^{a-e}	۱۴/۰۰ ^{ij}	۴/۷۰ ^{e-h}	۱۰۰AS	۱۵۰
۶۳ ^f	۵۷/۸۷ ^b	۱۲/۶۵ ^{fg}	۱۲/۵۵ ^j	۴/۹۷ ^{b-h}	۲۰۰AS	.
۵۶ ^h	۴۶/۳۱ ^c	۱۰/۷۱ ^{gh}	۱۲/۱۶ ^k	۴/۵۶ ^{g-i}	.	.

در هر ستون میانگین‌های با حروف مشابه در سطح احتمال آماری ۵ درصد بر اساس آزمون LSD اختلاف معنی‌دار ندارند. H و AS در جدول بترتیب معرف اسید هیومیک و آسکوربیک می‌باشند.

مولار بترتیب با افزایش ۵/۹۷ و ۶/۸۴ درصد نسبت به تنش ۵۰ میلی‌مولار دوباره سیر صعودی خود را ادامه داد. کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها در تنش ۰، ۱۰۰ و ۱۵۰ میلی‌مولار شوری

میزان فعالیت آنتی‌اکسیدانی و فنل کل در تیمار ۵۰ میلی‌مولار تنش شوری و عدم کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها به شدت کاهش یافت و با افزایش تنش شوری به ۱۰۰ و ۱۵۰ میلی‌-

تفاوت معنی‌داری را با عدم کاربرد آن‌ها در فعالیت آنتی-اکسیدانی نشان نداد. درحالی‌که در تنش شوری ۵۰ میلی-مولار کاربرد ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک و ۱۰۰ و ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید آسکوربیک باعث افزایش

ادامه جدول ۳- مقایسه میانگین صفات موردبررسی در گیاه بادرنشبی تحت شرایط تنش شوری و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها

تنش شوری (mM)	تخفیف دهنده (mg/l)	تعداد شاخه جانبی	طول شاخه جانبی (cm)	حجم ریشه (mm ³)	وزن تر ریشه (g)	طول ریشه (cm)
	۱۰۰H	۸/۶۶ ^{a-c}	۵۶/۴۴ ^{ab}	۱/۳۸ ^{de}	۲/۱۸ ^b	۲۴/۴۴ ^{a-c}
	۲۰۰H	۸/۰۰ ^{b-d}	۵۹/۲۵ ^a	۲/۱۶ ^{bc}	۱/۸۶ ^{bc}	۲۴/۷۷ ^{a-c}
.	۱۰۰AS	۷/۳۳ ^{c-e}	۵۲/۴۷ ^{b-d}	۱/۸۳ ^{cd}	۲/۰۷ ^b	۲۶/۴۹ ^{ab}
	۲۰۰AS	۷/۳۳ ^{c-e}	۵۰/۴۴ ^{c-e}	۲/۶۶ ^b	۱/۸۹ ^{bc}	۲۳/۰۵ ^{b-d}
	.	۱۰/۰۰ ^a	۳۵/۷۷ ^{jk}	۴/۶۶ ^a	۴/۷۶ ^a	۲۸/۲۷ ^a
	۱۰۰H	۷/۳۳ ^{c-e}	۵۳/۹۱ ^{bc}	۰/۹۱ ^{e-g}	۱/۲۱ ^{de}	۱۹/۱۱ ^{e-g}
۵۰	۲۰۰H	۸/۰۰ ^{b-d}	۴۵/۸۳ ^{f-h}	۲/۱۶ ^{bc}	۱/۱۷ ^{de}	۲۰/۴۴ ^{d-f}
	۱۰۰AS	۶/۳۳ ^e	۴۹/۰۰ ^{d-f}	۱/۰۸ ^{e-g}	۱/۰۰ ^e	۱۶/۳۳ ^{gh}
	۲۰۰AS	۷/۳۳ ^{c-e}	۴۲/۶۶ ^{hi}	۲/۰۰ ^c	۱/۲۸ ^{de}	۲۰/۲۲ ^{d-g}
	.	۷/۶۶ ^{b-e}	۳۱/۰۰ ^{lm}	۰/۸۳ ^{fg}	۱/۱۷ ^{de}	۱۹/۶۰ ^{d-g}
	۱۰۰H	۷/۳۳ ^{c-e}	۳۹/۶۶ ^{ij}	۱/۱۶ ^{ef}	۱/۱۱ ^{de}	۱۷/۴۴ ^{f-h}
	۲۰۰H	۸/۰۰ ^{b-d}	۴۷/۹۹ ^{e-g}	۰/۷۷ ^{fg}	۱/۰۰ ^e	۲۰/۳۳ ^{d-f}
۱۰۰	۱۰۰AS	۶/۶۶ ^{de}	۳۷/۳۸ ^j	۰/۸۸ ^{e-g}	۱/۱۵ ^{de}	۲۰/۳۳ ^{d-f}
	۲۰۰AS	۷/۳۳ ^{c-e}	۳۷/۵۵ ^j	۰/۸۳ ^{fg}	۱/۱۵ ^{de}	۱۹/۶۶ ^{d-g}
	.	۷/۰۰ ^{de}	۳۱/۶۰ ^{lm}	۰/۵۸ ^g	۱/۲۸ ^{de}	۱۹/۳۳ ^{d-g}
	۱۰۰H	۷/۳۳ ^{c-e}	۴۴/۳۳ ^{gh}	۰/۹۱ ^{e-g}	۱/۳۳ ^{de}	۱۷/۹۴ ^{e-h}
	۲۰۰H	۶/۶۶ ^{de}	۳۹/۱۶ ^{ij}	۱/۳۸ ^{de}	۱/۵۱ ^{cd}	۲۱/۷۷ ^{c-e}
۱۵۰	۱۰۰AS	۷/۳۳ ^{c-e}	۳۳/۰۵ ^{kl}	۰/۶۰ ^g	۰/۹۳ ^e	۱۵/۰۵ ^h
	۲۰۰AS	۸/۰۰ ^{b-d}	۳۰/۷۲ ^{lm}	۰/۸۳ ^{fg}	۱/۲۱ ^{de}	۱۷/۲۱ ^{f-h}
	.	۹/۰۰ ^{ab}	۲۷/۷۵ ^m	۰/۷۴ ^{fg}	۱/۰۲ ^e	۱۶/۶۱ ^{f-h}

در هر ستون میانگین‌های با حروف مشابه در سطح احتمال آماری ۵ درصد بر اساس آزمون LSD اختلاف معنی‌دار ندارند. H و AS در جدول بترتیب معرف اسید هیومیک و آسکوربیک می‌باشند.

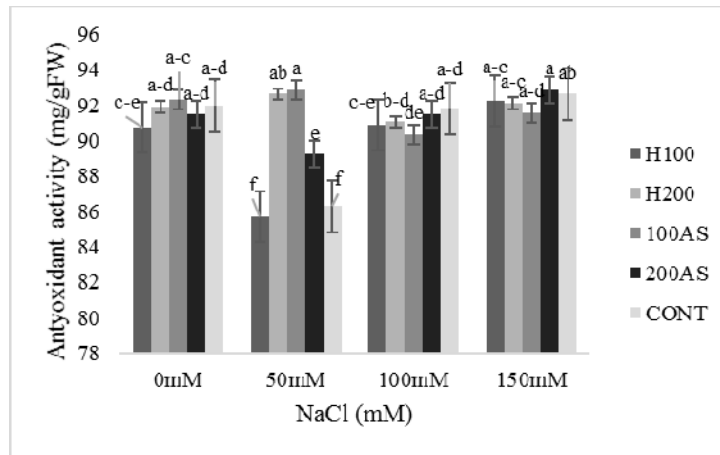
کاربرد تخفیف‌دهنده) و در تنش ۱۵۰ میلی‌مولار کاربرد ۱۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید آسکوربیک به میزان ۵۷/۳۶ درصد نسبت به شاهد (عدم کاربرد تخفیف‌دهنده) توانست میزان فنل کل را به طور معنی‌داری کاهش دهد (شکل ۲).

میزان پرولین با افزایش شوری افزایش یافت. تنش ۵۰، ۱۰۰ و ۱۵۰ میلی‌مولار در شرایط عدم کاربرد تخفیف-

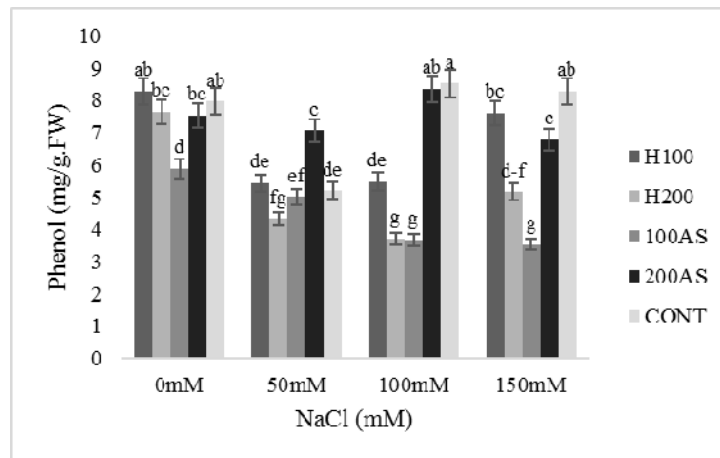
کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها مطابق شکل ۲ در سطوح مختلف تنش باعث کاهش فنل کل گردید. در تنش ۵۰ میلی‌مولار کاربرد ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک به میزان ۲۶/۳۴ درصد نسبت به شاهد (عدم کاربرد تخفیف‌دهنده)، در تنش ۱۰۰ میلی‌مولار کاربرد ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک و ۱۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید آسکوربیک بترتیب به‌میزان ۵۶/۸۵ و ۵۶/۵۰ درصد نسبت به شاهد (عدم

درصد بیشتر از تیمار شاهد (عدم شوری و عدم کاربرد تخفیف دهنده‌ها) بود.

دهنده‌ها تفاوت معنی‌داری با هم نداشتند ولی مقدار پرولین در این سطوح تنش بترتیب به میزان ۶/۴۵، ۶/۴۵ و ۱۴/۷۰

شکل ۱- اثر متقابل تنش شوری و کاربرد اسید هیومیک (H) و اسید آسکوربیک (AS) بر فعالیت آنتی‌اکسیدانی در گیاه بادرنشبی

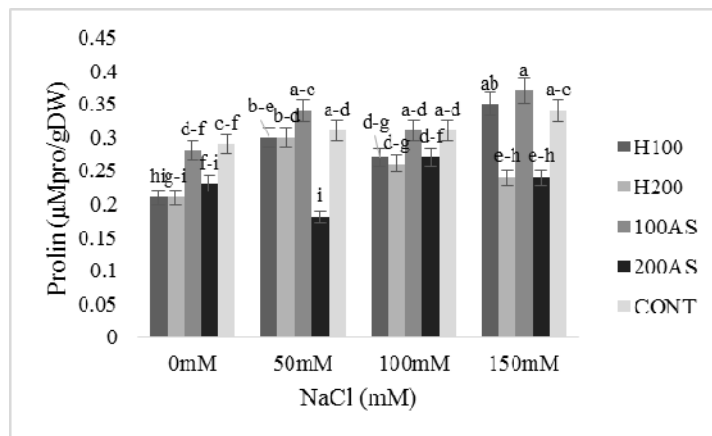
شکل ۲- اثر متقابل تنش شوری و کاربرد اسید هیومیک (H) و اسید آسکوربیک (AS) بر میزان فنل کل در گیاه بادرنشبی

نسبت به شاهد توانست به طور موثر و معنی‌داری میزان پرولین را کاهش دهد (شکل ۳).

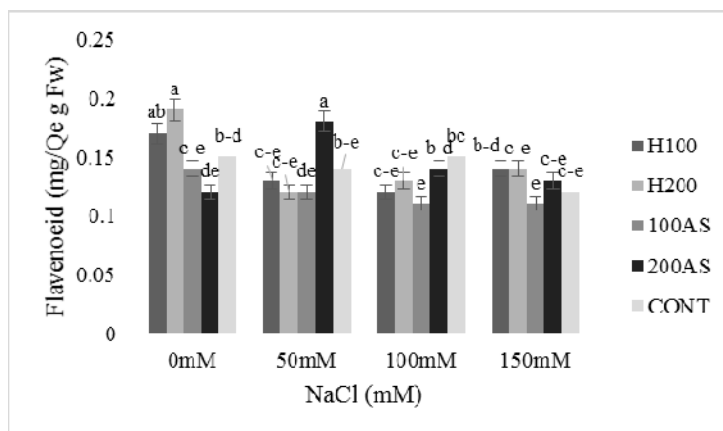
همانطور که در شکل ۴ مشاهده می‌شود سطوح مختلف شوری در شرایط عدم کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها تفاوت معنی‌داری را در میزان فلاونوئید نشان نمی‌دهد. تنها در تنش ۱۰۰ میلی‌مولار کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها بویژه اسید هیومیک در هر دو سطح و اسید آسکوربیک در سطح ۱۰۰ میلی‌گرم در لیتر باعث کاهش مقدار این صفت گردید. بیشترین میزان فلاونوئید در تنش ۰ و ۵۰ میلی‌مولار

کاربرد اسید هیومیک و آسکوربیک باعث کاهش میزان پرولین حتی در شرایط نبود شوری گردید. در شوری ۵۰ میلی‌مولار کاربرد ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید آسکوربیک به میزان ۲۰/۶۸ درصد کاهش نسبت به شاهد (عدم کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها)، در شوری ۱۰۰ میلی‌مولار کاربرد اسید هیومیک در هر دو سطح به میزان ۳/۲۲ درصد کاهش نسبت به شاهد و آسکوربیک در سطح ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر با ۱۲/۹۰ درصد کاهش نسبت به شاهد و در شوری ۱۵۰ میلی‌مولار کاربرد سطح ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک و اسید آسکوربیک به میزان ۲۹/۴۱ درصد کاهش

بترتیب با کاربرد اسید هیومیک و اسید آسکوربیک به میزان ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر حاصل شد (شکل ۴).

شکل ۳- اثر متقابل تنش شوری و کاربرد اسید هیومیک (H) و اسید آسکوربیک (AS) بر میزان پرولین در گیاه بادرنشینی

شکل ۴- اثر متقابل تنش شوری و کاربرد اسید هیومیک (H) و اسید آسکوربیک (AS) بر میزان فلاونوئید کل در گیاه بادرنشینی

بحث

سبب کاهش فتوسنتز می‌گردد اثر بازدارنده تنش شوری بر روی فرایند جذب و انتقال مواد فتوسنتزی می‌باشد (۲۰). به‌طور کلی کاهش وزن در اثر تنش شوری به‌دلیل کاهش جذب آب و بازدارندگی محصولات فتوسنتزی و سنتز کربوهیدرات‌ها است (۳۹). کاهش رشد، عمده‌ترین اثر شوری بر گیاهان است. وزن تر و خشک از شاخص‌هایی هستند که به‌منظور بررسی میزان رشد گیاه استفاده می‌گردند. با توجه به جدول ۳ شوری موجب کاهش وزن ریشه شد. جلوگیری از رشد گیاه تحت تنش شوری می‌تواند به‌علت کاهش تقسیم سلولی، عدم تعادل یونی، کاهش جذب آب، اختلال در جذب عناصر، تاثیر یون‌های سمی به‌ویژه سدیم، اختلال در جذب، احیا و متابولیسم

در خاک‌های شور غلظت سدیم و کلرید در محلول خاک به‌طور کلی بالاتر و بیشتر از دیگر عناصر است و نه تنها باعث تنش اسمزی و تأثیرات یونی ویژه، بلکه منجر به اختلال در جذب دیگر عناصر و انتقال به اندام‌های هوایی گیاه و بیماری‌های تغذیه‌ای و به تبع آن کاهش عملکرد گیاه می‌گردد (۴۹). کاهش رشد رویشی در اثر تیمار شوری احتمالاً به‌دلیل کاهش سطح فتوسنتز و همچنین کاهش رنگیزه‌های فتوسنتزی نظیر کلروفیل a و b، جذب خالص CO₂ و هدایت روزنه‌ای و بسته شدن روزنه‌ها در اثر تنش شوری می‌باشد (۴۰). عامل محتمل دیگری که

اسید هیومیک از طریق تأثیرات هورمونی و با تأثیر بر متابولیسم سلول‌های گیاهی و همچنین با قدرت کلات-کنندگی و افزایش جذب عناصر غذایی، سبب افزایش رشد بیوماس گیاهان می‌شوند (۳۸). یکی از مکانیسم‌هایی که مواد هیومیکی منجر به افزایش رشد طولی می‌شوند مربوط به ترکیبات شبه جیبرلینی آن می‌شود (۳۸). تعداد بی-شماری از گزارشات در مورد توانایی مواد هیومیکی روی افزایش رشد ساقه در ارقام مختلف گونه‌های گیاهی تحت شرایط گوناگون ارائه شده است که اثر تسریع‌کنندگی مواد هیومیکی روی رشد ساقه در درجه اول به خاطر تأثیر روی فعالیت $H^+-ATPase$ ریشه و توزیع نیترات ریشه در ساقه بوده که به نوبه خود منجر به تغییرات در توزیع مشخص سایتوکینین‌ها، پلی‌آمینها و ATP می‌شود، بنابراین روی رشد ساقه تأثیر می‌گذارد (۴۶).

محتوای نسبی آب برگ شاخص مناسبی برای بیان وضعیت آب در گیاهان بوده و وضعیت فراگیرتری از تعادل بین میزان عرضه آب نسبی برگ و میزان تعرق را نشان می‌دهد (۳۲). چنانچه محتوای نسبی آب برگ بالا باشد گیاه تورم سلولی خود را حفظ کرده و رشد آن تداوم می‌یابد (۴۵). در تحقیق حاضر افزایش شوری باعث کاهش این صفت گردید که نشان از اثر سوء شوری می‌باشد و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها باعث بهبود این صفت شد.

حفظ تمامیت غشاء سلولی طی شرایط تنش، نشانه‌ای از وجود مکانیزم‌های کنترلی در تحمل به پسابدگی است. تنش‌های محیطی یکسری تغییرات را در فسفولیپیدهای غشاء ایجاد می‌کند، این تغییرات مشابه تنش سرما در دنباله‌های اسید چرب ایجاد می‌شود و در این تنش میزان اسیدهای چرب غیراشباع افزایش می‌یابند. در تنش‌های شدید بعضی از قسمت‌های فسفولیپیدهای دولایه‌ای غشاء حالت هگزاگونال (شش‌وجهی) و ساختار غشاء به ساختار منفرد تبدیل و نشت مواد رخ می‌دهد (۱۸). در تحقیقی که توسط دانشمند (۱۳۹۳) بر روی سیب زمینی انجام

نیتروژن و پروتئین، بسته شدن روزنه‌ها و کاهش کارایی فتوسنتز باشد (۴۲). طول شاخه فرعی به عنوان مخزن موقت ذخیره مواد کربوهیدراتی غیر ساختمانی شناخته شده است که به طبع با کاهش ارتفاع بوته امکان انتقال مقدار کمتری از کربوهیدرات را به ویژه در شرایط تنش فراهم می‌کند که با نتایج پاسبان اسلام (۱۳۹۰) همخوانی دارد. گزارش‌های متعددی مبنی بر کاهش بیوماس گیاه تحت تنش شوری عنوان شده است. در تحقیقی روی گیاه کتان کاهش ارتفاع بخش هوایی و وزن گیاه تحت شرایط تنش شوری گزارش شده است (۳۵). در تحقیق خدابخش و چاپارزاده (۱۳۹۴) روی گیاه شاهی (*Lepidium sativum*) شوری موجب افزایش میزان اکسیژن فعال گردید و وزن تر بخش‌های هوایی و ریشه‌ها را کاهش داد در حالی که کاربرد آسکوربیک اسید موجب کاهش اثرات تنش شوری در این گیاه گردید (۷). در این پژوهش نیز تنش شوری باعث کاهش میزان وزن تر، حجم و طول ریشه و بخش هوایی در گیاه بادرشبی شد که با نتایج گزارش شده در این زمینه توسط سایر محققان مطابقت دارد. معمولاً تحت شرایط تنش شوری، روزنه‌های هوایی بسته می‌شود و به دلیل کاهش تبادلات گازی، میزان فتوسنتز کاهش می‌یابد. در نهایت، شوری می‌تواند رشد ریشه را نیز متوقف نموده و بدین طریق ظرفیت جذب و انتقال آب و عناصر غذایی از خاک به طرف اندام هوایی را کاهش دهد. گزارش‌های متعددی مبنی بر کاهش تولید ماده خشک در اثر افزایش غلظت سدیم در گیاهان وجود دارد (۱۱).

تیمار اسید آسکوربیک همزمان با شوری موجب افزایش برخی صفات رویشی گیاه بادرشبو شد. اثر مثبت اسید آسکوربیک بر رشد گیاه را شاید بتوان به نقش آن به عنوان فاکتور مهم در بیوسنتز برخی از هورمون‌های گیاهی دخیل در رشد و تقسیم سلولی از جمله جیبرلین و پایداری رنگدانه‌ها و دستگاه فتوسنتزی نسبت داد (۵۴).

آنتی‌اکسیدانی در تنش ۵۰ میلی‌مولار توسط تخفیف‌دهنده-ها نسبت به شاهد احتمالا به دلیل افزایش مقاومت گیاه می‌باشد.

تولید ترکیبات فنلی تحت اثر شوری در گیاهان مختلف پیشنهاد شده است. این ترکیبات آنتی‌اکسیدان‌های نیرومندی در بافت‌های گیاهی تحت تنش هستند و این ویژگی به علت ساختار اسکلتی و گروه فنلی این متابولیت‌هاست. گروه‌های هیدروکسیل آزاد متصل به حلقه آروماتیک توان جارو کردن رادیکال‌های آزاد را داشته، بدین لحاظ آسیب‌های اکسیداتیو را کاهش داده، ساختارهای سلولی را از تأثیرات منفی شوری محافظت می‌کنند (۱۵). در این تحقیق نیز میزان ترکیبات فنولیک کل گیاه در ابتدا در طی تنش شوری ۵۰ میلی‌مولار کاهش یافت که احتمالا به دلیل مقاومت گیاه نسبت به این سطح شوری می‌باشد و سپس در سطوح شوری ۱۰۰ و ۱۵۰ میلی‌مولار میزان آنها روند صعودی نشان داد.

افزایش پرولین در گیاهان به هنگام تنش، نوعی سازوکار دفاعی است. پرولین با چندین سازوکار مانند تنظیم اسمزی، جلوگیری از تخریب آنزیم، حفظ و سنتز پروتئین مقاومت گیاه را در برابر تنش‌ها بالا می‌برد. کاربرد اسیدسالیسیلیک در مقابل تنش می‌تواند باعث افزایش میزان پرولین گردد (۳۰). تحقیقی نشان داد که میزان پرولین تحت تنش شوری در گیاه *Ocimum basilicum* به صورت معنی‌داری افزایش یافت که نشان دهنده به کار افتادن سامانه مقاومتی گیاه و تولید اسمولیت در برابر آسیب‌های ناشی از تنش شوری در گیاه است. پیش تیمار اسید سالیسیلیک، میزان پرولین را در ریحان سبز افزایش داد (۶). یکی از دلایل افزایش پرولین احتمالا افزایش ABA درون‌زا می‌باشد که باعث القای تولید پرولین می‌شود. اسیدسالیسیلیک نیز احتمالا از طریق القای سنتز ترکیبات حدواسطی مثل ABA واکنش محافظت را ایجاد کرده و آسیب ناشی از شوری را در گیاه کاهش می‌دهد (۵۰).

گرفت، تنش شوری موجب کاهش پارامترهای رشدی، کلروفیل کل و کارتنوئید شد ولی مقدار پراکسید هیدروژن، نشت یونی، پرولین و فعالیت آنزیم‌های آنتی‌اکسیدانی را افزایش داد در حالیکه کاربرد اسید آسکوربیک سبب کاهش میزان نشت یونی شده و سبب جبران خسارت وارده بر گیاه گردید (۱۴). در تحقیق حاضر نیز نشت یونی با افزایش تنش شوری به طور معنی‌داری بیشتر شده و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها به‌ویژه ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک برای سطوح تنش بالا و ۱۰۰ میلی‌گرم در لیتر اسید هیومیک برای سطح تنش ۵۰ میلی‌مولار سبب کاهش معنی‌دار نشت یونی و بهبود اثر سوء تنش گردید.

کاهش هدایت روزنه‌ای عمدتا به دلیل اثرات اسمزی تنش شوری می‌باشد. بین هدایت روزنه‌ای و محتوای نسبی آب برگ انار رقم ملس ساوه ارتباط خطی و مثبت مشاهده شده است. کاهش تورژسانس برگ که با کاهش محتوای نسبی آب برگ همخوانی دارد، در شرایط تنش شوری حادث می‌شود که با تحریک سنتز اسید آبسزیک باعث کاهش هدایت روزنه‌ای در گیاه می‌شود (۱۰).

رادیکال دی فنیل پیکریل هیدرازیل (DPPH) یک رادیکال آزاد است که به‌طور وسیع برای آزمایش پاک کردن رادیکال‌های آزاد مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این تحقیق اثر عصاره بادرشبی در جاروب کردن رادیکال‌های آزاد DPPH مورد بررسی قرار گرفت. نتایج آزمایش حاکی از این بود که فعالیت آنتی‌اکسیدانی تحت تأثیر تنش شوری (۱۰۰ و ۱۵۰ میلی‌مولار) افزایش یافت و کاربرد تخفیف‌دهنده‌ها در شرایط تنش ۵۰ میلی‌مولار باعث افزایش معنی‌دار آن شد. Oueslati و همکاران (۴۲) نشان دادند که فعالیت آنتی‌اکسیدانی گیاه پونه در شرایط تنش شوری بالاتر است. همچنین با افزایش سطوح تنش شوری میزان فنل کل نیز افزایش یافت. قدرت جاروب کردن رادیکال DPPH در ریشه‌چه گیاه برنج، با تنش سرمایی کاهش و با شوک گرمایی افزایش یافت (۲۸). افزایش میزان فعالیت

معنی‌داری باعث افزایش فعالیت آنتی‌اکسیدانی و فنل کل نسبت به شاهد شدند که این نشان از افزایش مقاومت گیاه و کاهش اثرات سوء تنش شوری دارد علاوه بر این با توجه به نتایج آزمایش می‌توان بیان کرد که بادرشبی نسبت به تنش ۵۰ میلی‌مولار مقاوم می‌باشد و می‌توان در زمین‌های با این مقدار شوری اقدام به کشت این گیاه کرد. بنابراین در سطوح بالای تنش شوری می‌توان با کاربرد اسید هیومیک و اسید آسکوربیک به‌ویژه سطح ۲۰۰ میلی‌گرم در لیتر آن سبب جبران خسارت وارده به گیاه و تقویت سیستم ریشه‌ای آن شد و در نهایت عملکرد گیاه را افزایش داد.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله از جناب آقای مهندس دانیال شکوهی و خانم سپیده مجرب به خاطر کمک‌هایشان در انجام این تحقیق نهایت تشکر و قدردانی را داریم.

هر چند مطالعات مستقیمی درباره اثر تنش‌های شوری و خشکی و تأثیر آن بر روی میزان فلاونوئیدهای بادرشبی مشاهده نگردید، اما مطالعات مختلفی در زمینه تغییر در تجمع ترکیب‌های فلاونوئیدی که گروهی از مهم‌ترین متابولیت‌های ثانویه گیاهی هستند در گیاهان مختلفی که تحت تأثیر تنش‌های مختلف قرار داده شده اند گزارش شده است (۲۵ و ۲۲).

نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق دلالت بر آن دارد که شوری باعث القای اثرات منفی (کاهش صفات مربوط به ریشه، طول شاخه جانبی، محتوای نسبی آب برگ، هدایت روزنه‌ای، نشت الکترولیت، فعالیت آنتی‌اکسیدانی، فنل کل، پرولین) بر رشد و فعالیت‌های فیزیولوژیکی گیاه بادرشبی شد. مواد هیومیکی و اسید آسکوربیک با القای تغییرات فیزیولوژیکی گیاه باعث کاهش اثرات منفی تنش شوری در گیاه بادرشبی شد، بطوری که در تنش ۵۰ میلی‌مولار شوری به طور

منابع

- ۱- امیدبگی، ر. ۱۳۸۴. تولید و فرآوری گیاهان داروئی، جلد دوم، انتشارات آستان قدس رضوی، ۲۳۸ ص.
- ۲- بریمانی، م. ۱۳۷۶. مطالعه تأثیر کودهای ازته در مراحل مختلف زندگی گیاه بادرشبو و میزان تولید اسانس آن، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۵ ص.
- ۳- پاسبان اسلام، ب. ۱۳۸۹. تأثیر تنش خشکی بر عملکرد دانه و روغن ژنوتیپ‌های پاییزه گلرنگ. علوم گیاهان زراعی ایران، ۲۲(۲): ۲۷۵-۲۸۳.
- ۴- جعفری، م. ۱۳۷۳. سیمای شوری و شور روی‌ها. موسسه جنگل‌ها و مراتع. نشریه شماره
- ۵- چمنی، ا.، بنیادی، م.، و قنبری، ع. ۱۳۹۴. تأثیر اسید سالیسیلیک و اسید هیومیک بر شاخص‌های رویشی گیاه زیتنی دارویی پروانش (*Catharanthus Roseus L.*). نشریه علوم باغبانی، ۲۹(۴): ۶۳۱-۶۴۱.
- ۶- حاج باقری، س.، ش. انتشاری، پ. آقاسی، ف. میرزایان. ۱۳۹۱. بررسی اثرات تنش شوری بر گیاه ریحان سبز (*Ocimum*
- basilicum L*) تلقیح شده با دو گونه قارچ میکوریز *Glomus intraradices* و *Glomus mossaea*. اولین همایش ملی تنش‌های گیاهی غیرزیستی. اصفهان. ۱۰-۱۱، ۶۷ صفحه.
- ۷- خدابخش، آ. و چاپارزاده، نادر. ۱۳۹۴. نقش آسکوربیک اسید در تقلیل اثرات اکسیداتیو شوری روی گیاه شاهی. مجله پژوهش‌های گیاهی (مجله زیست‌شناسی ایران)، ۲۸(۱): ۱۷۵ تا ۱۸۵.
- ۸- خیاط، م. ۱۳۹۲. تأثیر تنش شوری بر خصوصیات مورفولوژیک و فیزیولوژیک ارقام انار شیشه کب و ملس ساوه در شرایط مزرعه و گلخانه. رساله ی دوره ی دکترا، دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۹- دانشمند، ف. ۱۳۹۳. تأثیر آسکوربیک اسید در کاهش تنش اکسیداتیو حاصل از تنش شوری در سیب زمینی. مجله پژوهش‌های گیاهی (مجله زیست‌شناسی ایران)، ۲۷(۳): ۴۱۷ تا ۴۲۶.
- ۱۰- سلاح‌ورزی، ی.، گلدانی، م.، نباتی، ج.، و علیرضایی، م. ۱۳۹۰. تأثیر کاربرد برون‌زای آسکوربیک اسید بر برخی از تغییرات

- ۱۳- ولدیانی، ع.، حسن زاده، ع و تاج بخش، م. ۱۳۸۴. بررسی اثرات تنش شوری بر جوانه‌زنی و رشد گیاهچه ارقام جدید و پرمحصول کلزای پاییزه (*Brassica napus* L.). مجله پژوهش و سازندگی در زراعت و باغبانی، ۶۶ (۱): ۲۳ تا ۳۲.
- ۱۴- همایی، م. ۱۳۸۱. واکنش گیاهان به شوری. انتشارات کمیته ملی آبیاری و زهکشی ایران، تهران، ۹۷ صفحه.
- 15- Al-Amier, H. and Craker, L.E., 2007. In-vitro selection for stress tolerant spearmint. Issues in New Crops and New Uses, pp.306-310.
- 16- Asada, K., 1999. The water-water cycle in chloroplasts: scavenging of active oxygens and dissipation of excess photons. Annual Review of Plant Biology, 50(1): 601-639.
- 17- Bates, L.S., Waldren, R.P. and Teare, I.D., 1973. Rapid determination of free proline for water-stress studies. Plant and Soil, 39(1): 205-207.
- 18- Bhatt, R.M. and Srinivasa Rao, N.K., 2005. Influence of pod load on response of okra to water stress. Indian Journal of Plant Physiology, 10(1): 54-59.
- 19- Chang, C.C., Yang, M.H., Wen, H.M. and Chern, J.C., 2002. Estimation of total flavonoid content in propolis by two complementary colorimetric methods. Journal of Food and Drug Analysis, 10(3).
- 20- Demiral, M.A., Aydin, M. and Yorulmaz, A., 2005. Effect of salinity on growth chemical composition and antioxidative enzyme activity of two malting barley (*Hordeum vulgare* L.) cultivars. Turkish Journal of Biology, 29(2): 117-123.
- 21- Foyer, C.H., Lelandais, M. and Kunert, K.J., 1994. Photooxidative stress in plants. Physiologia Plantarum, 92(4): 696-717.
- 22- Fritz, C., Palacios-Rojas, N., Feil, R. and Stitt, M., 2006. Regulation of secondary metabolism by the carbon-nitrogen status in tobacco: nitrate inhibits large sectors of phenylpropanoid metabolism. The Plant Journal, 46(4): 533-548.
- 23- Good, A.G. and Zaplachinski, S.T., 1994. The effects of drought stress on free amino acid accumulation and protein synthesis in *Brassica napus*. Physiologia Plantarum, 90(1): 9-14.
- 24- Greenway, H. and Munns, R., 1980. Mechanisms of salt tolerance in nonhalophytes. Annual Review of Plant Physiology, 31(1): 149-190.
- 25- Hashiba, K., Iwashina, T. and Matsumoto, S., 2006. Variation in the quality and quantity of flavonoids in the leaves of coastal and inland *Campanula punctata*. Biochemical Systematics and Ecology, 34(12): 854-861.
- 26- Hegi, G., 1957. Illustrierte Flora von Mitteleuropa: mit besonderer Berücksichtigung von Deutschland, Österreich und der Schweiz: zum Gebrauche in den Schulen und zum Selbstunterricht (Vol. 1). JF Lehmann.
- 27- Holm, Y., Hiltunen, R. and Nykanen, I., 1988. Capillary gas chromatographic-mass spectrometric determination of the flavour composition of dragonhead (*Dracocephalum moldavica* L.). Flavour and Fragrance Journal, 3(3): 109-112.
- 28- Kang, H.M. and Saltveit, M.E., 2002. Antioxidant enzymes and DPPH-radical scavenging activity in chilled and heat-shocked rice (*Oryza sativa* L.) seedlings radicles. Journal of Agricultural and Food Chemistry, 50(3): 513-518.
- 29- Khan, T., Mazid, M. and Mohammad, F., 2011. A review of ascorbic acid potentialities against oxidative stress induced in plants. Journal of Agrobiology, 28(2): 97-111.
- 30- Khosravi, S., Baghizadeh, A. and Nezami, M.T., 2011. The salicylic acid effect on the *Salvia officianalis* L. sugar, protein and proline contents under salinity (NaCl) stress. Journal of Stress Physiology & Biochemistry, 7(4).
- 31- Kulikova, N.A., Stepanova, E.V. and Koroleva, O.V., 2005. Mitigating activity of humic substances: direct influence on biota. In Use of humic substances to remediate polluted environments: from theory to practice (pp. 285-309). Springer Netherlands.
- 32- Kumar, A. and Elston, J., 1992. Genotypic differences in leaf water relations between *Brassica juncea* and *B. napus*. Annals of Botany, 70(1): 3-9.
- 33- Lutts, S., Kinet, J.M. and Bouharmont, J., 1995. Changes in plant response to NaCl during development of rice (*Oryza sativa* L.) varieties differing in salinity resistance. Journal of Experimental Botany, 46(12): 1843-1852.

- 34- Masciandaro, G., Ceccanti, B., Ronchi, V., Benedicto, S. and Howard, L., 2002. Humic substances to reduce salt effect on plant germination and growth. *Communications in Soil Science and Plant Analysis*, 33(3-4): 365-378.
- 35- Meloni, D.A., Gulotta, M.R., Martínez, C.A. and Oliva, M.A., 2004. The effects of salt stress on growth, nitrate reduction and proline and glycinebetaine accumulation in *Prosopis alba*. *Brazilian Journal of Plant Physiology*, 16(1): 39-46.
- 36- Moon, J.H. and Terao, J., 1998. Antioxidant activity of caffeic acid and dihydrocaffeic acid in lard and human low-density lipoprotein. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 46(12): 5062-5065.
- 37- Mustyatse, G. I. 1980. *Kultivarya plantelor aromatiche*. Kart. Mold. Kirinev.
- 38- Nardi, S., Pizzeghello, D., Muscolo, A. and Vianello, A., 2002. Physiological effects of humic substances on higher plants. *Soil Biology and Biochemistry*, 34(11): 1527-1536.
- 39- Nemat Alla, M.M., Younis, M.E., El-Shihaby, O.A. and El-Bastawisy, Z.M., 2002. Kinetin regulation of growth and secondary metabolism in waterlogging and salinity treated *Vigna sinensis* and *Zea mays*. *Acta Physiologiae Plantarum*, 24(1): 19-27.
- 40- Netondo, G.W., Onyango, J.C. and Beck, E., 2004. Sorghum and salinity: I. Response of growth, water relations, and ion accumulation to NaCl salinity. *Crop Science*, 44(3): 797.
- 41- Noctor, G. and Foyer, C.H., 1998. Ascorbate and glutathione: keeping active oxygen under control. *Annual Review of Plant Biology*, 49(1): 249-279.
- 42- Oueslati, S., Karray-Bouraoui, N., Attia, H., Rabhi, M., Ksouri, R. and Lachaal, M., 2010. Physiological and antioxidant responses of *Mentha pulegium* (Pennyroyal) to salt stress. *Acta Physiologiae Plantarum*, 32(2): 289-296.
- 43- Parida, A.K. and Das, A.B., 2005. Salt tolerance and salinity effects on plants: a review. *Ecotoxicology and Environmental Safety*, 60(3): 324-349.
- 44- Pignocchi, C. and Foyer, C.H., 2003. Apoplastic ascorbate metabolism and its role in the regulation of cell signalling. *Current Opinion in Plant Biology*, 6(4): 379-389.
- 45- Rao, M.S.S. and Mendham, N.J., 1991. Soil-plant-water relations of oilseed rape (*Brassica napus* and *B. campestris*). *The Journal of Agricultural Science*, 117(2):197-205.
- 46- Rubio, V., Bustos, R., Irigoyen, M.L., Cardona-López, X., Rojas-Triana, M. and Paz-Ares, J., 2009. Plant hormones and nutrient signaling. *Plant Molecular Biology*, 69(4): 361-373.
- 47- Sadasivam, S. and Manickam, A., 1992. *Biochemical Methods for Agricultural Sciences*. Wiley Eastern Limited.
- 48- Saeid Nejad, A.H. and Rezvani Moghaddam, P., 2011. Evaluation of compost, vermicompost and cattle manure application on yield, yield components and essential oil percent in cumin (*Cuminum cyminum*). *Journal of Horticultural Science* 24(2): 142-148.
- 49- Said-Al Ahl, H.A.H. and Omer, E.A., 2011. Medicinal and aromatic plants production under salt stress. A review. *Herba Polonica*, 57(1): 72-87.
- 50- Sakhabutdinova, A.R., Fatkhutdinova, D.R., Bezrukova, M.V. and Shakirova, F.M., 2003. Salicylic acid prevents the damaging action of stress factors on wheat plants. *Bulgarian Journal of Plant Physiogiyl*, 21: 314-319.
- 51- Sánchez, F.J., Manzanares, M., de Andres, E.F., Tenorio, J.L. and Ayerbe, L., 1998. Turgor maintenance, osmotic adjustment and soluble sugar and proline accumulation in 49 pea cultivars in response to water stress. *Field Crops Research*, 59(3): 225-235.
- 52- Albayrak, S. and Camas, N., 2005. Effects of different levels and application times of humic acid on root and leaf yield and yield components of forage turnip (*Brassica rapa* L.). *Journal of Agronomy*.
- 53- Singleton, V.L. and Rossi, J.A., 1965. Colorimetry of total phenolics with phosphomolybdic-phosphotungstic acid reagents. *American Journal of Enology and Viticulture*, 16(3): 144-158.
- 54- Khan, T., Mazid, M. and Mohammad, F., 2011. A review of ascorbic acid potentialities against oxidative stress induced in plants. *Journal of Agrobiolgy*, 28(2): 97-111.
- 55- Vaughan, D. and Linehan, D.J., 1976. The growth of wheat plants in humic acid solutions under axenic conditions. *Plant and Soil*, 44(2): 445-449.

Evaluation of salinity adjusted by using humic acid and ascorbic acid in medicinal plant of moldavian balm (*Dracocephalum moldavica* L.)

Narimani R.¹, Moghaddam M.¹, Nemati S.H.² and Ghasemi Pirbaluti A.²

¹ Dept. of Horticulture Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, I.R. of Iran

² Dept. of Agriculture, Islamic Azad University of Shahrekord, Shahrekord, I.R. of Iran

Abstract

Salinity stress is one of the most important factors in yield loss and production of field crops, horticulture and herbs in the world. Humic acid as an organic acid and ascorbate as a powerful antioxidant can be effective to improve the yield in saline conditions. In order to evaluate adjusting salinity by using humic acid and ascorbic acid in Moldavian balm (*Dracocephalum moldavica* L.), factorial experiment in a completely randomized design with three replications was conducted. Experimental treatments included salinity at four levels (0, 50, 100 and 150 mM), humic acid and ascorbic acid in three levels (0, 100 and 200 mg/l). Growth characteristics of plant such as subshrub length, inflorescence length and root traits showed a significant decrease compared to control by increasing salinity stress and application of humic acid and ascorbic acid at both levels (mainly levels of 200 mg/l) have been improved these characteristics in comparison with control plants. Relative water content also decreased by salinity stress and the application of 100 and 200 mg/l of humic acid and ascorbic acid (to some extent) could compensate this damage. Also Electrical conductivity increased significantly under salinity stress and the usages of humic acid improve this trait. Antioxidant activity and total phenol decreased in 50 mM stress and by increasing salinity levels to 100 and 150 mM increased them. Proline in different stress levels (50, 100 and 150 mM) was more than control (no salinity) and application of humic acid and high levels of ascorbic acid (200 mg/l) was reduced proline. This result could indicate moderating effect of the mitigation on physiological processes and growth characteristics of Moldavian balm plant under salinity stress, especially in high levels of their usage (200 mg/l).

Key words: Salinity stress, Humic acid, Ascorbic acid, Antioxidant activity, Moldavian balm